

НАБОК МАРИНА

кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної підготовки іноземних громадян Сумського державного університету. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9422-730X>

NAVOK MARYNA

a Ph.D. in Philology, an associate professor at the Department of Language Training for Foreign Citizens of the Sumy State University. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9422-730X>

Бібліографічний опис:

Набок, М. (2021) [Рецензія] Коваль Галина. Поетичний універсум календарно-обрядового фольклору українців / Інститут народознавства НАН України. Львів, 2020. 440 с. *Народна творчість та етнологія*, 1 (389), 132–135.

Nabok, M. (2021) [Review] Koval Halyna. Poetical Universum of Calendar-Ritual Folklore of the Ukrainians. Lviv: NASU Institute of Ethnic Studies, 2020, 440 pp. *Folk Art and Ethnology*, 1 (389), 132–135.

[Рецензія] Коваль Галина. Поетичний універсум календарно-обрядового фольклору українців / Інститут народознавства НАН України. Львів, 2020. 440 с.

Нещодавно побачила світ монографія львівської фольклористки, старшої наукової співробітниці Інституту народознавства НАН України Галини Коваль «Поетичний універсум календарно-обрядового фольклору українців», у якій чи не вперше системно досліджено природу та специфіку обрядової творчості річного циклу як органічної частини культури українського етносу. Відомо, що календарно-обрядовий фольклор тривалий час залишався маловивченим, тож пропонуване видання на часі.

Монографія написана на багатому джерельному матеріалі. Важливим досягненням стало вивчення народнописаних творів у синхронії та діахронії із залученням значної кількості власних фіксацій авторки, архівних джерел. Перший розділ розкриває історико-теоретичні питання, історіографію попередніх студій фольклористів у царині календарно-обрядових пісень. Г. Коваль ґрунтовно виписала методологічні засади дослідження на основі сучасних принципів.

Новими підходами відзначається розділ «Календарно-обрядова творчість у народній культурі українців», адже в ньому йдеться про комплексне вивчення обрядової культури нашого етносу, включаючи не лише уснопоетичні тексти, а й відповідні етнографічні, етнопсихологічні, музикознавчі та інші елементи. Вагоме місце посідає фольклорна традиція та її художнє сприйняття. Вона зорієнтована на колективність, типовість і повторюваність, а визнане традицією як канонічне стає естетичним. У збереженні традиції, як справедливо наголосила дослідниця, неабияку роль відіграє народний виконавець, його процес запам'ятовування та вміння передачі тієї чи тієї інформації іншим. Актуальними залишаються цікаві відомості

про мету виголошення обрядових пісень, суть якої зводиться насамперед до возвеличення господаря та його родини. Скажімо, колядування призначалося для кожного члена сім'ї, навіть якщо хтось із них не перебував у той час удома. Така традиція збереглася до сьогодні. Авторка зауважила також подібну ситуацію в інших слов'ян, що засвідчує надання великого значення позитивній дії обрядового співу. Обрядовий спів, як і Літургія (згідно з християнськими віруваннями), як підкреслено в монографії, позитивно впливає на родину, зміцнює її духовно, додає здоров'я та благополуччя. А це так важливо тепер, у часи різних катаклізмів. До того ж календарні обряди, уплетені в річне коло святкувань, вирізнялися високим естетизмом у ритуалах, вбранні, відігравали значну роль у піднесеності духу. Вагомим аспектом церемоніалу була також його візуалізація, зокрема одяг учасників дійства, предмети, атрибути, процесії, хореографія та музика. Усе це детально подала Г. Коваль у своїй монографії.

У підрозділі «Редуплікація як форма вербального відтворення обряду в пісні» авторка простежила сліди давнього явища синкретизму. Такий лінгвістичний термін («редуплікація») вдало вписується у фольклористичне дослідження, позаяк ідеться про відтворення деяких елементів обряду, збережених у піснях календарного циклу (влаштування «колодки», вигукування та зустріч весни, «наряджання куста» тощо). Чимало конкретних прикладів, якими проілюстровано цю частину розділу, містять цікаву інформацію про тісний взаємозв'язок усної словесності з різними ритуалами, віруваннями, народним побутом.

Дослідниця аргументовано проаналізувала календарно-обрядові тексти, у яких мовиться про циклічність природного часу, провела паралелі з відповідними циклами людського буття, слушно зауваживши, що темпоральне зображення в цьому масиві лінійно-циклічне. Обрядовий час у побуті українців відігравав важливу роль. Саме він здебільшого фігурує в пісенних текстах як темпоральний сигналізатор («Петрівочка», «Свята неділя», «Ой рано на Великдень», святе Різдво і т. ін.). Окреслюючи міфологічний час, авторка монографії вважає, що головними його чинниками є «початок здійснення якоїсь ритуальної дії, виготовлення ритуального предмета (народження) і кінець, знищення його (смерть)» (с. 147). Така думка вкотре підтверджує паралелі людського буття із циклічністю природного часу.

Г. Коваль наголошує, що поетичний світ календарних пісень актуалізує першопочаткові дії, пов'язані з освоєнням простору. Поєднання часових і просторових аспектів дає змогу представити архетип моделі світу. Детально аргументуючи, фольклористка демонструє це на одному з найдавніших обрядових текстів зимового циклу «Коли не було з нащада світа», де збереглася інформація про створення світу; підкреслює, зокрема, як хаос змінюється певною впорядкованістю. Онтологічна категорія простору закріплена також у текстах про домашній простір (ворота, дім, віконце), ландшафтні, краєвидні та водні об'єкти (ліс, діброва, гора, вода, море, Дунай).

Своєрідність української усної словесності втілюється за допомогою різних художніх засобів, які в монографії об'єднано й проаналізовано в розділі «Тропеїстична система календарно-обрядових пісень» (п'ять підрозділів). Висвітлюючи ці питання, авторка залучила науково-теоретичні дослідження не лише відомих фольклористів (О. Веселовський, О. Потебня, М. Максимович), а й активно послуговується розвідками літературознавців, зокрема Михайлини Коцюбинської, Олександра Волковинського та ін. Підтримуючи думку своїх попередників, що «епітет – важливий засіб у поетикальній системі фольклору, народ сам відбирав особливий тип означення, які живуть віками у словесному мистецтві» (с. 177), Г. Коваль розвиває її, аналізує і доводить на конкретних прикладах календарно-обрядових пісень. В епітетній парадигмі дослідниця наголосила на кольорогамі, де найуживанішими виявилися золоті та срібні барви, менш уживаний білий і червоний кольори, які також вико-

нують відповідні символічні функції. За власними спостереженнями над календарно-обрядовими піснями фольклористка доходить висновку, що найчастіше в них виступають емотивні епітети, за допомогою яких виражаються різні почуття, оцінка фізичного та душевного стану персонажів.

У фольклористичному аспекті представлено зображальну, оцінювальну роль порівнянь, передано емоційно насичені портретні замальовки, характеристики героїв, предметів, явищ. Розкрити реалізацію порівнянь як процесу творення образу (суб'єкт, об'єкт, ознака за подібністю чи за відмінністю) допомагають схеми, якими проілюстровано виклад матеріалу.

Ідеальне змалювання особи, явища, події, людські емоції в календарно-обрядових піснях рельєфно розкриває гіпербола. Перебільшуються можливості персонажів, добробут (дівчина ходить у сріблі та золоті, а нива – «сто кіп вродила»). Універсальним способом осягнення дійсності є метафора. В основі цього тропа – образ і значення. У ньому закладена безпосередня реальність і переносна, образно-трансформована, яка створює своєрідний поетичний синтез («засіяне поле дробним жемчугом»). Як різновид метафор виступають уособлення, що містять анімістичні погляди на природу, її одухотворення («скаржилосся сонейко»). Персоніфікуються різні предмети, дії.

За твердженням Г. Коваль, символічні коди допомагають змалювати в переносній формі різні сфери. Особливо колоритно в календарно-обрядових творах передано найдавніші астральні символи-образи – сонце, місяць, зірки. Багатий в українців символічний дендрарій (явір, дуб, верба, калина), який указує на різні вегетативні та господарські процеси, що стали знаковими. Важливе місце приділено числовим символічним кодам, серед яких найуживанішим у календарних циклах, як, до речі, і в інших жанрах, є потрійність.

«Стилістично-композиційна маркованість календарно-обрядових творів» складає четвертий розділ монографії. Досить детально і скрупульозно Г. Коваль проаналізувала демінутиви, які «створюють образи, гідні загального захоплення». Ще З. Доленга-Ходаковський помітив, що українські пісні мають «тисячі зменшувальних слів». Таке багатство в обрядовій пісенності авторка зуміла показати на вдало підібраних прикладах, згрупувавши їх за експресією фольклорного слова для означення різних небесних світил і явищ природи (сонічко, місячик, зірочка, хмаронька, дощик); об'єктів рослинного й тваринного світу (деревице, лісок, яворець, житечко, пшеничка, зозулька, перепілонька, коник, коровиці); імен людей (Іванко, Андрійко, Антосько, Ганночка, Марька); загальних назв родової спорідненості (батенько, матуся, тещенько, тещенька, панночка); номінацій предметів убрання (чобітки, черевички, сорочечка, козушок, чіпчик, коралики, шапочка); назв результатів праці (снопоньки, копочки, оборожечок, хлібець) і номінацій за родом занять (куховарочка, доїльничка, ратайчик, пастушок, бортнічок). Усе це підкреслює не лише національну специфіку українського фольклору, а і його духовно-естетичне значення, що, на нашу думку, вдалося передати авторці рецензованого монографічного дослідження.

Не менш цікавим і «свіжим» видався підрозділ про формульність як універсальну закономірність календарно-обрядової словесності. Матеріал новий, майже не розглядався в українській фольклористиці. Мовиться саме про пісенну обрядовість (відомі попередні напрацювання більше стосуються питань формульності в прозових народних творах). У роботі наголошується на тому, що, на відміну від інших жанрів, пісні, приурочені до календаря, містять прямі вказівки на обрядовий час і закріплені здебільшого в ініціальних формулах («На Святий вечер», «на гриній неділі»), просторові вказівки на місце проходження обрядової дії («Проведем Куста під гай зелененький», «Коло води-моря, коло Мареночки») і т. ін. Проаналізовано різні поетичні формули: ініціальні (хронологічні, просторові), медіальні (звернені безпосередньо до героїв), формули неможливого та фінальні, у яких міститься

побажання врожаю, здоров'я, благополуччя людині. Усі вони вкладаються в певний поетичний канон, своєрідно передають закономірності календарно-обрядових пісень.

Дослідниця розглянула також різні стилістично-композиційні засоби: повтори, фонетичні фігури, анафори, епіфори, тавтологію. Привертає увагу виклад матеріалу про рефрени, які українська фольклорна традиція досить добре зберегла. Подана в монографії схема з часовим сигналізатором «рано» моделює характерне явище для багатьох досліджуваних поетичних текстів. Це оригінальний погляд у фольклористиці.

Монографія Галини Коваль «Поетичний універсум календарно-обрядового фольклору українців» постає як синтетична праця, у якій показано феномен календарно-обрядових пісень нашого етносу в контексті минулої та сучасної народної культури, що є значним здобутком для фольклористики й суміжних із нею царин науки.